

EYER ŞEKLİNDEKİ KILIÇ OLAN YATAĞANLAR – KAFKAS TÜRÜ KILIÇLAR



Çatal saplı bıçaklar

Sapı eyer şeklinde olan kabzalı silah. Avrasya topraklarında bulunan ve Tunç Çağı ile Erken Demir Çağına ait olan kılıçlar ve hançerler, tarih müzelerinin koleksiyonlarında ayrı bir yer tutmaktadır. Bu kılıçlar ve hançerler, halk arasında daha çok «kulaklı kılıç ve hançerler», «iki hunili», «yelpaze şekilli» olarak bilinmesine rağmen arkeoloji literatüründe kabzası eyer şeklinde olan kabzalı silah olarak bilinmektedir. Bu çeşit silahının kol koruma parçası (Fr. garde) yok, düz çift bıçaklı kılıç bir

sap ile tamamlanır. Bu kılıçların kabzaları ilgi çekmektedir. Kabzanın alt kısmı kılıcın (bronz veya demir) üst kısmını çevrelemekte, sapı da kılıç kabzasının sapına göre bu kola yatay olarak oturtulmuş olup, sapları aşağıya bakan masif yatay borunun şeklindedir. Bu borunun yüzeyi orta kısmında yarım yuvarlak şeritlerle süslenmiştir. Borunun uçları, borunun eksenine eğik olarak yerleştirilmiş «kulak kepeği» şeklindeki uzantılarla bitmektedir (resim 1).

Eski Doğu topraklarında bu tür silaha birkaç bölgede

*Kafkas kılıçları*

rastlanmaktadır: Kuzey-Batı İran'da (Batı ve Doğu Azerbaycan eyaletleri), Güney İran'da, Kafkasya'da. Kuzey-Batı İran'da bu silah Urmiya Boyu Bölgesinde, Güney İran'da – Lurestan'da bulunmuştur (1). Kafkasya'da birkaç örnek günümüzdeki Gürcistan ve Ermenistan Cumhuriyetlerinin topraklarında bulunmuştur. Fakat bulunanların çoğu Azerbaycan Cumhuriyeti'nin topraklarına aittir (2). Azerbaycan'da bu silah Gazah İlçesi Çaylı köyünün çevresinde, Tavşan Dağı'nın eteklerinde, Hazar Denizi'nin kıyı sularının dibinde, Mingeçevir'de, Şaguladar'da, Divalon'da, Hişkedere'de, Çilahan'da, Uzun-Tepe'de, Abşeron'da, Hanlar'da bulunmuştur (3). Arkeologlar bu nevi silahın M.Ö. IX.-VIII.yüzyllara ait olduğunu kaydediyorlar. Silahın genel benzerliğine rağmen küçük farklar mevcuttur. Buluntu sayısının karşılaştırmalı analizi, Kuzey Azerbaycan'ın Güney ve Güney-Doğu bölgelerinin bu tür silahın üretim merkezi olduğunu tahmin etme imkanı vermiştir. Diğer yerlerde buluntular tek tük de olsa, Lenkeran Ovası ve Muğan Bölgesinin bitişik kısmının topraklarında buna benzer yaklaşık iki düzine kılıç ve hançer bulunmuştur.

Kabzası eyer şeklinde olan kabzalı silahın kullanım alanları ile ilgili varsayımlar. Kabzası eyer şeklinde olan kabzalı kılıçlar ve hançerler hangi amaçla üretildiğine ve kullanıldığına ilişkin soru cevapsız kalmaktadır, zira kılıç saplarının «kulakları»nın ne işe yaradığı hususunda görüş birliği bulunmamaktadır. Günümüzde silahın kendisinin ve kabzasının hangi amaçla kullanıldığı ile ilgili şu versiyonlar vardır: 1. Kabile soylularının silahı (Varsayım: J.Ternbach) (4). Bu varsayımda, kılıç kabzasının yapısal özelliğini ve silahın kullanım alanlarını açıklamamaktadır; 2. Silah sadece atlı süvariler tarafından kullanılırlardı (Varsayım: R.Maxwell-Hyslop, N.Hodges). Bu varsayım kabzanın yapısal özelliğini açıklamamaktadır. Süvari silahının piyade silahından farkı daha uzun olmasıydı (piyade için uzun kılıç taşımak zor, süvari için ise uzun kılıç zorunludur) veya hafifliğindeydi (süvari silahının hafifliği, atlılar çatışmasının kısa sürmesinden kaynaklanmaktadır). Genelde ağır süvari ağır ve uzun silah kullanırdı, hafif



süvari de esnek, hafif silah kullanırdı. Eyerimsi saplı silah, ne ağır ve uzun silah, ne de hafif ve esnek silah kategorisine isnat edilebilir. Bu nedenle sözkonusu silahın sadece süvari silahı olduğunu tahmin etmek için gerekçeler bulunmamaktadır. 3. Kabzanın ucu avuca dayanıyordu, «kulaklar» kolu düşman vuruşundan koruyordu (Varsayım: A.Godard, F.Hancar). Kabzanın



yapısından dolayı bu varsayımı kabul etmek zordur. Böyle bir silah donanmış askerin eliyle herhangi bir hareket yapmasının güç olduğu, özellikle düşman darbesine silahının kabzasına denk getirecek şekilde karşılık vermek için kolu kıvrıma yetişmesinin zor olduğu aşikardır; 4. Kabzanın eyerimsi ucu sadece süs amaçlı kullanılıyordu (Varsayım: M.Pogrebova) (5). Bu varsayımı kabul etmek zor, çünkü silah, süsün onun direk görevini üslenmesine engel olmayacağı ölçüde ancak dekore edilebilir. Görüldüğü gibi eyerimsi sap silahta en önemli parçadır, besbelli ki bu silah ucu, silah sahibini silahın çıkıntılı parçaların varlığı sebebiyle ortaya çıkan

bütün güçlüklerle katlanmaya zorlayan önemli bir işlev yapmaktadır.

Böylece bütün mevcut varsayımlar, kılıç kabzasının eyer şeklinde olma nedenlerini açıklamamakla birlikte silahın genel olarak kullanım alanlarını da belirlememektedir. Varsayımları savunan kişiler silahın ve kabzasının kullanma amaçlarını ayrı ayrı izah etmeye çalışmışlardır ki bu yanlıştır. Düşüncemize göre, silah kabzasının neden eyerimsi olduğunu açıkladıktan sonra ancak silahın kendisinin kullanım alanlarını tesbit etmek mümkündür.

Eyer şeklindeki sapları olan silahın benzerleri.

Yukarıda belirtilen silah türünün benzerlerini arama sürecinde silah kabzasının ikiye ayrılmasının arkeologlar tarafından «kulaklar», «bükülmüş boynuzlar», «kırılmış yılanlar», «salyangoz kabukları» olarak değerlendirildiğini tesbit etmiş durumdayız. Sapları ikiye ayrılmış silah örneklerini bulmak amacıyla araştırma yaptık. Girit Adasında M.Ö. XII. yüzyıl tabakasında toynaklı hayvanın kaval kemiği ekleminden (eklem sonunda çatallaşmış) yapılan ve kurban kesmek için kullanılan kabzalı bıçak bulunmuştur (6). İkiye ayrılmış kafacıklar, M.Ö.V-IV. yüzyıllardaki Bosfor'da bulunan bıçaklar üzerinde ve M.Ö. I. yüzyıl Sogdian bıçakları üzerinde vardır (7). Bütün bu bıçaklar, rahiplerin kurban törenlerinde kullandıkları aletler olarak değerlendirilmiştir. Heykel şeklinde olan koç kafalı, çatal saplı özge kavisli hançerler ve bıçaklar (Karasuk Kültürü) Merkezî Asya'da ve Ural'da bulunmuştur (8). Kotokel gölü çevresinde (Moğolistan) heykel şeklinde olan koç kafalı, çatal saplı hançer bulunmuştur. Aynı sap, Bota köyü çevresinde Şilka

Çatal saplı Kafkas kılıcı



**Yatağan**

nehri bölgesinde bulunan bronz kılıcın üzerinde yer almaktadır (9). Lurestan'da bronz kılıç bulunmuştur. Çatalı kabzası iki manda kafasının heykel tasvirlerinin birleşmesinden oluşmuştur (10). Altın kabzası iki aslan ve iki dağ keçisinin kafalarından oluşan çatala süslü olan kılıç Hamadan'da bulunmuştur (11). Çertomluk höyüğünde (Kara Deniz Boyu) iki koç kafasından oluşan saplı altın kabzalı hançer bulunmuştur (12). Benzer buluntulara Kuzey Kafkasya'da Tunç Çağı anıtlarında rastlanmakta ve onlar Koban Kültürüne aittir (13). Koban kılıç ve hançerlerin kabzaları çatalımsı alt kısmına ve iki koç veya keçi kafasından oluşan çatal kabzasına sahiptir.

Ortaçağ döneminde ikiye ayrılmış kafalı bıçaklara sadece Ak Deniz bölgesinde (Levanten bıçakları) rastlanmakta, fakat XVIII. yüzyılda biz onları Osmanlı yatağanları ve Kafkasya uzun bıçakları üzerinde görüyoruz. Yatağan, yeniçerilerin ekzotik silahıdır, kılıç ve bıçak arasında olan bir silah sayılmaktadır. Yatağan ağzı ikili büküme sahip ve boğa boynuzu şeklinde bükülmüştür. Kabzasının ise toynaklı hayvan kaval kemiği eklemi biçimindeki kafası vardır (Resim 2).

Kafkasya kılıçlarına gelince, yerel özelliklere bakmazsınız (Azerbaycan, Çerkes, Adigey v.s.) onların ortak benzer vasfı vardı: çatal kabzası (14) (Resim 3).

Eyer şeklindeki kabza – tılsım. Görüldüğü gibi, eyerimsi kabzalı silahın yayılma alanı oldukça geniş olup, sadece mekan içinde değil, zaman içinde de yayılmıştır. Düşüncemize göre, sözkonusu topraklarda hayatlarında hayvancılığın önemli rol oynadığı ve koç kültürünün yaygın olduğu ahalinin yaşamış olması, birleştirici bir unsur olmaktadır. Örneğin, Eski Mısır'ın Mendes kentinde Osiris Tanrısı koç biçiminde tasvir edilirdi, kentin adı da «koç» olarak çevrilmektedir. Yine Mısır'da Teb kentinde Amon Tanrısı koç şeklinde çizilirdi. Hindistan'ın birçok kavmi yağmur tanrısını koç kılığında tasavvur ederdi. Yine Hindistan'da Agni Tanrısı insanlara koç kılığında gelirdi. Hıristiyanlıkta da kuzu imgesi tesadüfi bir olay değildi. Merkezî ve Orta Asya'da eski çağlarda kutsal insanların mezarları koç boynuzları ile süslenirdi. Koç kültürü Sogdlarda da yaygındı (15).



Azerbaycan'da koç kültürü derin köklere sahiptir. Bu bölgede çok sayıda koç kafa biçimindeki ritonlar (kaplar), oyulmuş ve çizilmiş koç kafalı seramik örnekleri bulunmuştur (16). Yunan argonotlarının güç sembolü olarak Altın Post (koç postu) peşinden Altın Postun ülkesi olan Kafkasya'ya gitmiş olması, herhalde tesadüfi değildir. İslam'ın hakim olduğu dönemde bile birçok Azerbaycan hayvancılık kabilesi taş mezar taşlarını koç anıtları biçiminde ürettiyordu (17). Azerbaycan masallarında koç, ana kahramanı karanlık dünyadan (öbür dünyadan) aydınlık dünyaya sırtında çıkarıyor. Azerbaycan'ın kumaşlarında ve kilimlerinde koçun bükülmüş boynuzlarının stilize edilmiş resmi, başlıca süslerden biridir. Azerbaycan'ın kırsal bölgelerinde hâlâ evin giriş kapıları üzerinde koç ve keçi boynuzlarını tılsım olarak çakarlar.

Antik Yunanistan'da ve Makedonya'da öncelikle kurbanlık bıçak olarak kullanılan, daha sonra ise

İRS Tarih Bilinci

ordularda donanım için alınan mahayra adlı bir silahın boğa boynuzu biçiminde kavisli bıçağı olması ilginçtir. Şekil olarak Nepal'deki Gurkaların (Çevirmen: Gurkalar, Nepal gönüllülerinden toplanan İngiliz sömürge askerleri) ritüel bıçağı olan kukri bıçağı (kavisli bıçak) da deminkine çok benziyor. Bu bıçakla da boğaları kurban ediyorlardı (18). Hem Mahayra hem de kukri bıçağı önce kurbanlık bıçaktı, fakat daha sonra geleneksel silah olarak yaygınlaşmıştır.

Muhtemelen kurbanlık silah, kurban edilecek hayvanın herhangi özelliklerini taşımalıydı. Belki eski zamanlarda, kurban edilecek toynaklı hayvanın kaval kemiğinden bu kutsal bıçakların kabzaları üretilecekti. Kaval kemiğini andıran kabzanın çatallığı, eyer şekli bundan kaynaklanmaktadır. Daha sonraki dönemde kemik daha dayanıklı bir madde (metal) ile değiştirilmiştir. Ritüel silahın ona özel bir güç veren kutsal özelliklere sahip olduğuna dair bir inanç vardır. Bu

nedenle böyle bir silaha sahip olan kişinin korunduğu düşünülür. Bu kişi, silahının ona zafer sağlayacağına inanır. Sonuç olarak, ritüel silahın kutsal özellikleri sadece ritüel silahın üzerinde değil, savaş silahın üzerinde de yerleştirilmeye başlamıştır. Bu özellikler mıska, tılsım olarak değerlendirilmektedir. Genelde hayvan canını içerdiği düşünülen hayvan parçaları, eski zamanlardan beri tılsım olarak kullanılırdı (19). Koç ile ilgili durumda bütün gücünün boynuzlarında konsantre olduğu düşünülüyordu.

Kanaatimizce, bulunan eyer şeklindeki kabzaları olan silah örnekleri, olağan savaş silahı örnekleriydi, fakat güç boynuzu sayılan koç boynuzlarıyla stilize edilmiş silah örnekleriydi. Silah sahibi bu kabzayı, kendisini kötü güçlerden korumasını sağlayan ve ona özel bir güç veren bir tılsım olarak değerlendiriyordu. ✿

Yatağan



**Kaynakça**

1. Moorey P.R. Ancient Persian Bronzes in the Adam Collection. London, 1974, p.47; Moorey P.R. Catalogue of the Ancient Persian Bronzes in the Ashmolean Museum. Oxford, 1971. Tab.6.; Погребова М.Н. Иран и Закавказье в раннем железном веке. Москва, 1977, с.53.
2. Погребова М.Н. Иран и Закавказье, с.52.
3. Сурхай М. О двух бронзовых рукоятках с седловидными навершиями. //Azerbaycan Tarixi Muzeyi-2002, с. 228; Kvachidze V.A. Azərbaycanın sualti arxeoloji tədqiqatları.// Azərbaycan arxeologiyası, 1999, 1-2, с. 19; Асланов Г.М., Ваидов Р.М., Ионе Г.И. Древний Мингечаур. Баку, 1959, с.78; Mahmudov F.R., Kesemenli H.P. Lenkeran yaxınlığında qəbiristanlıq haqqında. //Известия АН АзССР, серия история, философия, право (ИФП), 1974, №4, с. 48-49; Mahmudov F.R. Talish ve Muganin gadim medeniyyetine aid arxeoloji materiallar. //Известия АН Аз ССР, серия ИФП, 1970, №2, с. 72; Погребова М.Н. Указанная работа, с.52; Джафарзаде И.М. Элементы археологической культуры древней Мугани. // Известия АН Аз ССР, серия ИФП, 1946, №9, таб.1; Aslanov Q.M. Absheronda arxeoloji qazintilar. // Материальная культура Азербайджана, т. 6, Баку, 1965, с.68; Гуммель Я.И. Погребальный курган близ Еленендорфа. Баку, 1931, таб. 1.
4. Ternbach J. Technical aspects of the Hersfeld bent iron daggers of Luristan. // Dark Ages and Nomads 1000 B.C. Istanbul, 1964, с.49.
5. Погребова М.Н. Указанная работа, с.51.
6. Vvedensky G.E. Yanissari. History, symbols, weapons. Sankt- Petersburg, 2003, с.116-117.
7. Античные государства Северного Причерноморья. Под ред. Б.А. Рыбакова. Москва, 1984, с. 270; Древнейшие государства Кавказа и Средней Азии. Под ред. Б.А. Рыбакова. Москва, 1985, с. 419.
8. Окладников А.П., Васильевский Р.С. Северная Азия на заре истории. Новосибирск, 1980, с.135.
9. Там же, с.139
10. Culican W. The Medes and Persians. Moskva, 2002, p.19.
11. Там же, foto 35.
12. Там же, p.163.
13. The order of Lenin State History Museum. Moskva, 1982, p.30.
14. Caucasian weaponry. State History Museum. Moskva, 1981, p. 7-9, 29.
15. Соколова З.П. Культ животных в религиях. Москва, 1972, с.5, 115, 169.
16. Kerimov K.C., Efendiyev R.S., Rzayev N.I., Habibov N.D. Azərbaycan icesanati. Bakı, 1992, s.9.
17. Efendiyev R.S. Dashlar danishir. Bakı, 1992, s.31-34; А.М.Сай. Turk milli kulturunde hayvan motifleri. Ankara, 1990, s. 59-67.
18. Vvedensky G.E. Указанная работа, p.118.
19. Зеленин Д.К. Культ онгонов в Сибири. Москва- Ленинград, 1936, с.90.